

тора, полученных на основе эмпирических наблюдений за деятельностью сетевых фирм.

Литература: 1. Івашенко П. О. Моделивання транзиторних процесів у економіці України. — Харків: Вид. центр ХНУ ім. Каразіна, 2002. — 188 с. 2. Морозов М. А. Стратегия и тактика продвижения товаров на рынок / М. А. Морозов, А. И. Пушкар, А. Н. Тридед. — Харьков: Основа, 1998. — 176 с. 3. Кардава Д. Сетевой маркетинг — это пирамида? Афера? Или... Система распространения товаров и услуг. — М.: Promis International, 1998. — 284 с. 4. Жак С. В. Математические модели менеджмента и маркетинга. — Ростов-на-Дону: ЛаПо, 1997. — 320 с. 5. Бойко И. И. Основы аналитического маркетинга / И. И. Бойко, И. И. Козловский. — К.: Вид. дім "КН Academia", 1999. — 412 с. 6. Федосеев В. В. Экономико-математические методы и модели в маркетинге / В. В. Федосеев, Н. Д. Эриашвили. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 160 с. 7. Джим Рон. Пять основных фрагментов мозаики жизни. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. — 204 с. 8. Юдкевич М. М. Основы теории контрактов: модели и задачи / М. М. Юдкевич, Е. А. Подколзина, А. Ю. Рябинина. — М.: ГУВШЭ, 2002. — 352 с. 9. Мохаммед Арабиат. Модель рекрутизации в сетевом маркетинге // Вісник економіки транспорту. — 2004. — С. 214 – 217. 10. МакДональд М. Стратегическое планирование маркетинга. — СПб.: Питер, 2000. — 320 с.

Стаття надійшла до редакції
06.10.2004 р.

УДК (336.74+339.727.244)(477)

Столбовський А. О.

ЭЛЕКТРОННИ ПЛАТІЖНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

In the article the negative influence of electronic payment instruments on financial safety of Ukraine is considered and the measures of decreasing such influence are proposed.

Фінансова безпека є найважливішою складовою економічної безпеки України. Стан і надійність останньої залежать, передусім, від наповнення державного бюджету, фінансової та податкової політики, загального стану банківської та грошової систем. Тому підтримання належного стану фінансової безпеки — один із ключових орієнтирів сучасної держави.

Сьогодні фінансова безпека будь-якої країни зазнає негативного впливу різноманітних чинників. Деякі з них можна назвати "традиційними" — їх дія на фінансову безпеку триває досить давно. Інші — "нові" — виникають на певному історичному етапі розвитку суспільства. А в якості факторів, які можуть суттєво змінити існуючу картину, виступають нові інформаційні технології, зокрема електронні платіжні інструменти (ЕПІ).

Питання фінансової безпеки держави розглядаються в працях О. І. Барановського [1], М. М. Єрмошен-

ко [2], В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько [3], Я. А. Жаліла [4], В. І. Мунтіяна [5], А. І. Сухорукова [6] та інших фахівців. З іншого боку, багато науковців займаються проблемами розвитку електронних сурогатів грошей і впливу останніх на фінансову систему окремої держави. Вагомий внесок у розгляд зазначених питань зробили Ф. Хайек [7], Б. Фрідмен [8], М. Кінг [9], Ч. Гудхарт [10], А. Джіованіні [11], Дж. Роін [12].

Як бачимо, вітчизняні та іноземні фахівці заклали підґрунтя розвитку вчення про фінансову безпеку держави. Ретельне ж дослідження його складових в Україні ще не проводилося. Це обумовлює наукову новизну досліджень у даному напрямку.

Сьогодні, на жаль, як законодавці, так і вітчизняні науковці практично не звертають уваги на об'єктивний характер розвитку ЕПІ та на необхідність все більш активного впровадження їх у повсякденне життя. Така практика є неправильною: з часом вона обов'язково призведе до погіршення рівня фінансової безпеки України. Невирішеність зазначених питань обумовлює актуальність запропонованої праці.

Враховуючи наведене вище, метою статті є намагання проаналізувати чинне законодавство України щодо регулювання сфери обігу ЕПІ. При проведенні дослідження необхідно надати пропозиції щодо вибору стратегії підвищення фінансової безпеки та вдосконалення законодавства, яке регулює сфери грошового та валютного обігів, оподаткування та зовнішньоекономічної діяльності.

Національною грошовою одиницею України є гривня. Держава захищає власну валюту від впливу негативних факторів, що, окрім іншого, сприяє підвищенню рівня фінансової безпеки.

Однією з форм захисту власної грошової одиниці є встановлення обмежень для обігу іноземних валют на території України. Для досягнення цієї мети державою провадяться наступні заходи:

встановлення певного порядку ліцензування операцій з іноземними валютами;

визначення кола суб'єктів, які можуть здійснювати операції з іноземними валютами на території України;

запровадження спеціальних форм звітності для таких суб'єктів тощо.

На сьогоднішній день розвиток нових інформаційних технологій опосередковує виникнення та поширення електронних платіжних інструментів, які завдяки їхнім специфічним функціям можуть частково випадати з-під контролю держави.

У загальному розумінні ЕПІ поділяються на пластикові картки, розпорядження в системі віддаленого банкігу та електронну готівку. Окрім цього, вони розрізняються за ступенем розробленості правової бази функціонування. Так, законодавство у сфері використання пластикових карток існує в Україні досить давно. Те ж саме можна сказати й про використання електронного (віддаленого) банкігу — з правової точки зору його можна розглядати як надання традиційних послуг у сфері

обслуговування розрахункових операцій клієнтів; при цьому розпорядження останніх надаються і доводяться до виконавців в електронному вигляді.

Здійснення операцій з використанням пластикових карток або електронного банкінгу, якщо кошти розміщуються на рахунках в іноземних фінансових установах, вимагає отримання окремого дозволу Національного банку України.

Щодо електронної готівки, обіг якої в Україні найменш урегульований нормативно, виникає багато питань для дискусій. Так, немає єдиної думки відносно того, чи необхідно встановлювати контроль НБУ над розрахунками за допомогою цього платіжного інструмента, якщо емітентом електронної готівки виступає іноземний суб'єкт підприємництва.

При вирішенні даного питання необхідно врахувати, що за своєю природою електронна готівка має за мету максимально емітувати обіг звичайних грошових знаків. Якщо сьогодні це пов'язано з певними труднощами, то в недалекому майбутньому розвиток інформаційних технологій і розповсюдження Інтернету зроблять її обіг звичайною справою. При цьому відрізнятися від звичайних банкнот і монет електронна готівка буде лише своєю нематеріальною формою.

До того ж, якщо сьогодні електронну готівку, емітентом якої є нерезидент, не можна назвати "валютою" в розумінні українського законодавства, то, на думку автора, вона підпадає під визначення "валютні цінності" в загальному розумінні статті 1 Декрету КМ України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" [13, ст.1]. Тому розрахунки з вказаним платіжним інструментом можна здійснювати лише при наявності ліцензії НБУ.

Щодо електронної готівки, емітентом якої виступає резидент України, необхідно застосовувати інші правила. У цьому випадку варто передбачити дозвільний порядок емісії електронної готівки або отримання ліцензії на функціонування електронної платіжної системи, в якій вона обертається. Для суб'єкта господарської діяльності, який використовує даний платіжний інструмент, окремий дозвіл НБУ не потрібний.

На території нашої держави обіг електронної готівки, що емітується резидентами, має бути побудованим на основі цивільного законодавства. Найновіші нормативні акти й сучасні розробки у сфері електронного документообігу закладають підґрунтя для застосування вказаного платіжного інструменту. Перш за все, саме фізичним особам варто надати можливість вільного використання електронної готівки для проведення некомерційних операцій.

Суб'єкти господарської діяльності, маючи обов'язки перед державою (сплата податків, надання звітності тощо), не можуть розраховуватися електронною готівкою, використовуючи лише цивільне законодавство. Аналіз пропозицій російських фахівців з адаптації обігу електронної готівки до вимог українського законодавства, проведений автором даної

статті, свідчить про те, що будь-яка з рекомендованих її форм не може бути використана в нашій державі.

Неприспосованість українського законодавства для обігу електронної готівки, *по-перше*, збільшує відставання України від провідних країн світу, посилюючи інформаційні диспропорції і виключаючи її із системи міжнародного обігу даного платіжного інструменту. Це обумовлює недоотримання фінансових ресурсів, які наша країна могла б "заробити" у світовому віртуальному просторі. Наприклад, лише у сфері онлайн-ігор оборот коштів (їх, за схемою мікроплатежів найзручніше сплачувати електронною готівкою) в 2004 році становитиме більше ніж 1 мільярд доларів; до 2008 року він, за прогнозами, зросте до 4 мільярдів [14, с.10].

По-друге, відсутність нормативного визнання і законодавчого регулювання обігу електронної готівки зовсім не означає відмови від її використання платниками — фізичними та юридичними особами. Таке ставлення до цього платіжного інструменту унеможлиблює реальну оцінку стану та показників національної економіки, зокрема її фінансової та грошово-кредитної системи. Хоча, повторимось, якщо сьогодні загальний обіг електронної готівки не може істотно вплинути на макроекономічні показники, то це справа лише недалекого майбутнього.

По-третє, використання електронної готівки поза державним контролем збільшує обсяги тіньової економіки. Підприємствам, які працюють у "тіні", не має потреби використовувати "чорну" готівку. Розрахунки з контрагентами можуть бути проведені за допомогою декількох нескладних маніпуляцій з комп'ютером. При цьому податкові та правоохоронні органи не в змозі проконтролювати рух коштів, а підприємець може, при потребі, легко переміщати капітал за кордон, виводячи його з-під оподаткування.

З метою запобігання негативним наслідкам та задля реалізації потенційних можливостей в Україні необхідно відмовитися від стратегії законодавчого "невизнання" електронної готівки, а, навпаки, всіляко сприяти її переведенню у легальне правове поле. Одним із перспективних напрямків є використання Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) — при умові створення реальних механізмів її роботи з електронною готівкою.

Податкова конкуренція, що має місце у світовій економіці, здійснює серйозний вплив на міжнародну мобільність капіталу та руйнує бази оподаткування багатьох країн. Розвиток нових інформаційних технологій, що спостерігається в останнє десятиріччя, підсилює вказані проблеми.

Така ситуація є негативною для України. Виникнення офшорних зон та режимів найбільшого сприяння, збільшення швидкості обігу нових платіжних інструментів обумовлюють застосування схем мінімізації оподаткування суб'єктами господарської діяльності. Це, як вказувалося вище, тягне за собою

зниження рівня податкових надходжень, а, отже, зменшення можливостей держави з реалізації соціальних, оборонних, науково-дослідних та інших програм.

Для нашої держави, яка тільки почала виходити з економічної кризи, дані питання є особливо актуальними. Безумовно, повністю подолати негативні наслідки податкової конкуренції неможливо. Проте, їх можна знизити до якоїсь прийнятної межі.

На думку автора, підвищення рівня фінансової безпеки України вимагає комплексної нейтралізації негативних наслідків податкової конкуренції. Тому з метою запобігання загрозам, що виникають внаслідок розповсюдження ЕПІ, необхідно використовувати усі існуючі механізми захисту, а саме:

зниження податкового тиску. При цьому держава прагне максимально зменшити усі види виплат, що накладаються на суб'єктів господарської діяльності. Чітко дотримуючись такої стратегії, можна (в довгостроковому періоді) не тільки зберегти свою базу оподаткування, але й істотно розширити її за рахунок залучення інвесторів з держав, які мають більш жорсткі податкові режими. Основним недоліком є загроза зменшення дохідної частини бюджету, викликане зниженням обсягів платежів на кожного суб'єкта ринку;

збільшення привабливості для іноземного капіталу неподатковими методами. Дана стратегія містить у собі підвищення міжнародного престижу держави, стабільності економіки, введення прозорих форм звітності, що відповідають загальносвітовим стандартам. Так, за словами економістів, "урядова конкуренція між державами відбувається в багатьох сферах, включаючи оподаткування, державні витрати, ефективність судових систем та ін. Усі ці розходження в політичних режимах можуть призвести до міжнародних інвестиційних і трудових потоків. Наприклад, країни, відомі своєю більшою політичною стабільністю та ефективними юридичними системами, залучають більше закордонних інвестицій, ніж нестабільні й корупційні режими" [12, с.14];

введення штучних бар'єрів для вивозу капіталу з країни. Держава, з метою збереження бази оподаткування, може спробувати ввести певні обмеження на експорт факторів виробництва через свої національні кордони. Але повністю перекрити державні кордони неможливо, тому що практично кожна країна веде міжнародну торгівлю, і накладення обмежень на переміщення капіталу буде означати розрив світових господарських зв'язків, що вкрай невігідно для будь-якої держави.

Таким чином, подальша стратегія зміцнення фінансової безпеки нашої держави повинна передбачати одночасне підвищення привабливості економіки України для міжнародних інвестицій, зміцнення її стабільності та обмеження міграції капіталів за кордон.

Законодавство України передбачає певний порядок здійснення міжнародного бізнесу суб'єктами господарської діяльності. Це стосується, як

правило, ліцензування зовнішньоекономічної діяльності, окремих операцій; повідомлення уповноважених органів про володіння майном, рахунками та іншими валютними цінностями, що належать резиденту України за межами нашої держави тощо.

Аналогічно встановлюються правила переказів за кордон і отримання іноземної валюти фізичними особами. Сучасні інформаційні технології, і, зокрема ЕПІ, дозволяють легко порушувати нормативні вимоги. До того ж сьогодні, на жаль, відсутні надійні механізми контролю за їх дотриманням.

Чи є необхідність у такому всеохоплюючому контролі? Невже, наприклад, сплата фізичною особою кількох копійок за огляд веб-сторінки буде вимагати отримання індивідуальної ліцензії НБУ? Звісно, ні. А якщо плата становить декілька десятків гривень?

Попередня редакція "Правил переказу іноземної валюти за межі України за рахунок особистих коштів фізичних осіб — резидентів і нерезидентів" дозволяла здійснювати оплату товарів, що купувалися за кордоном для власного споживання в іноземній валюті на суму до 1 000 доларів на місяць. Дані перекази проводилися через уповноважені банки [15, ст. 3.9]. Тобто резидентам України — фізичним особам — дозволялося (в установленому порядку) сплачувати іноземним продавцям за будь-які товари, що призначались для власного споживання. Нова редакція Правил [16] не містить вказівок про таку можливість, що в умовах загальної лібералізації валютного регулювання є непослідовним.

На думку автора, фізичним особам треба дозволити здійснювати безперешкодний переказ електронної готівки за кордон, обмежуючи розмір та (або) загальну суму трансакцій. Для юридичних осіб варто встановити порядок ліцензування розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що проводяться з використанням ЕПІ.

У найближчі роки необхідно переглянути законодавство, яке діє у сферах обігу електронних платіжних інструментів та зовнішньоекономічної діяльності. При цьому окремим законом необхідно визначити статус ЕПІ, зокрема електронної готівки, створивши основу для розробки правил проведення розрахунків і обліку суб'єктами господарської діяльності.

Необхідно внести зміни у чинне законодавство України [13; 16 – 18], зробивши пряму вказівку на можливість фізичних осіб використовувати електронні платіжні системи, електронну готівку для розрахунків з іноземними постачальниками, та встановити ліміти її використання.

Роблячи висновок, варто зазначити, що розвиток нових інформаційних технологій і розповсюдження електронних платіжних інструментів — цілком закономірний та об'єктивний процес. Неконтрольоване використання ЕПІ (особливо — електронної готівки) негативно впливає на стан фінансової безпеки нашої держави. На Заході, в умовах високого рівня інформатизації суспільства, дані питання є предметом

обговорення вже декілька років. В Україні розвиток обчислювальної техніки та каналів зв'язку здійснюються швидкими темпами, тому в недалекому майбутньому можна чекати загострення вказаних проблем.

Отже, стратегія зміцнення фінансової безпеки України у контексті розвитку нових інформаційних технологій повинна містити у собі порядок комплексного запобігання загрозам з боку ЕПІ. Для цього необхідно здійснити реформування законодавства, визначивши статус електронних платіжних інструментів, права та обов'язки юридичних і фізичних осіб, державних органів.

Усі питання, розглянуті у даній статті, є дискусійними та мають певний потенціал для подальших досліджень.

Література: 1. Барановський О. І. Фінансова безпека. — К.: Фенікс, 1999. — 336 с. 2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави. — К.: КНТЕУ, 2001. — 308 с. 3. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с. 4. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави у нестабільних економічних системах. — К.: НІСД, 1998. — 144 с. 5. Мунтіян В. Економічна безпека України: Монографія. — К.: КВІЦ, 1999. — 464 с. 6. Сухоруков А. І. Концепція національної програми забезпечення економічної безпеки України // http://www.niurr.gov.ua/ukr/conference/krugstil_nov_2000/suhorukov.htm. 7. Хайек Ф. Частные деньги. Институт национальной модели экономики. — Тверь: 1996. — 230 с. 8. Friedman V. M. The Future of Monetary Policy: the Central Bank as an Army With Only a Signal Corps? // *International Finance*. — 1999. — November. — Vol. 2. — Issue 3. — pp. 321 – 338. 9. King M. A. Challenges for Monetary Policy: New and Old // *Bank of England Quarterly Bulletin*. — 1999. — №39. — November. — pp. 397 – 415. 10. Goodhart C. Can Central Banking Survive the IT Revolution? // worldbank.org/research/interest/conf/upcoming/papersjuly11/goodhart.pdf. 11. Giovannini A., Bart T. Currency Substitution / in Frederick Van Der Ploeg, ed. — *The Handbook of International Macroeconomics*. — Oxford: Basil Blackwell, 1994. — ch. 12. — pp. 310 – 334. 12. Roin J. Competition and Evasion: Another Perspective on International Tax Competition // *Georgetown Law Journal*. — 2001. — March. — pp. 541 – 570. 13. Декрет КМ України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19 лютого 1993 р. №15 – 93 станом на 16 січня 2003 р. // ВВР України. — 1993. — №17. — Ст. 184. — С. 439 – 450. 14. Онлайніві ігри — прибутковий бізнес // *Урядовий кур'єр*. — 2004. — №19. 15. Правила переказу іноземної валюти за межі України за рахунок особистих коштів фізичних осіб — резидентів і нерезидентів / Додаток №6 до Пост. Правління НБУ №245 від 23.09.1996 р. 16. Постанова Правління НБУ "Про затвердження Правил здійснення переказів іноземної валюти за межі України за дорученням фізичних осіб та одержання фізичними особами в Україні переказаної їм із-за кордону іноземної валюти та про внесення змін до нормативно-правових актів Національного банку України" №18 від 17.01.2001 р. // Офіційний вісник України. — 2001. — №6. — Ст. 245. — С. 115 – 129. 17. Постанова Правління НБУ "Про затвердження Інструкції про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України" №283 від 12.07.2000 р. // Офіційний вісник України. — 2000. — №31. — Ст. 1320. 18. Положення "Про порядок надання фізичним особам — резидентам України — індивідуальних ліцензій на відкриття рахунків за межами України та розміщення на них валютних цінностей", затв. Пост. Правління НБУ №431 від 2.11.2000 р. // Офіційний вісник України. — 2000. — №47. — Ст. 2046.

Стаття надійшла до редакції
29.09.2004 р.

УДК 330.111.62

Белоусенко М. В.

ПРОБЛЕМА ФУНКЦИЙ СОБСТВЕННОСТИ В ЭКОНОМИКЕ

In the article the approaches for the determination of the functions of an ownership were analysed and considering its mere conservative role which provides owners by the possibility to retain incomes from resource use on their own is just partial was shown. On the basis of analyses of the new institutional economics the expand of understanding ownership by the function of a mechanism of raising efficiency of economic system was proposed.

В экономической науке существует огромная теоретическая проблема: осмысление сущности и роли собственности в эволюции хозяйственных систем, решению которой мешала и мешает излишняя заидеологизированность и заполитизированность этого вопроса.

В современной экономической науке сложилось два подхода к осмыслению собственности, один из которых можно условно назвать "консервативным", а второй — "эффективным". Первый, по отношению к которому сложилась, с точки зрения автора, неоправданная асимметрия симпатий теоретиков, сводится к тому, что в собственности на экономические ресурсы (прежде всего, на средства производства) видится желание господствующего класса собственников или просто волевые решения индивидов, которые могут, в принципе, как угодно — по своему усмотрению — распоряжаться ресурсами и получать какие-либо доходы без связи с эффективностью использования принадлежащих им ресурсов.

"Эффективный" подход исходит из того, что собственники не вольны как угодно выбирать направление использования принадлежащих им активов, что желание собственников, хотя и играет важнейшую роль в процессе распределения ресурсов и доходов, все же значительно больше "привязано" к мотивам повышения эффективности хозяйственного использования ресурсов. Уточнение позиций этих подходов и является целью данной статьи, что означает:

выявление отличий теоретического подхода к собственности, с точки зрения ее консервативной роли в экономике и с точки зрения ее способности повышать эффективность с акцентом на сильные и слабые стороны последнего, достаточно нового для экономической теории.

Консерватизм первого подхода заключается в том, что он постулирует сохранение (консервацию) собственниками неэффективных видов хозяйственной деятельности сколь угодно долго, если это обес-